

Greimo aktualumas

Šimtasis Algirdo Juliaus Greimo gimtadienis įtrauktas į UNESCO minėtinų datų kalendorių, o Lietuvos Respublikos Seimas 2017 metus paskelbė Greimo metais. Pirmoji iš 2017 m. Greimo atminimui skirtų mokslinių konferencijų – „Daugialypis Greimas“ – įvyko Seime kovo 29 d. Joje Greimo mokinys ir bendradarbis Jacques'as Fontanille aptarė Greimo semiotiką kaip ilgalaikį mokslinį projektą. Pranešimo vertimas spausdinamas šiame *Semiotikos* sąsiuvinyje.

Gegužės 17–19 d. Maskvoje vyko Lietuvos Respublikos ambasados Rusijos Federacijoje, Rusijos MA slavistikos instituto ir Maskvos universiteto pasaulinės kultūros instituto surengta tarptautinė konferencija „Apie dievus ir žmones: A. J. Greimas šiandien“. Jos metu buvo pristatyta Marijos Čepaitytės į rusų kalbą išversta Greimo knyga *Apie dievus ir žmones*. Konferencijoje dalyvavo Maskvos ir Sankt Peterburgo kalbininkai ir mitologai, per vaizdo įrašą sveikinimą-pranešimą perskaitė Pasaulinės kultūros instituto direktorius, Slavistikos instituto baltų-slavų tyrimų Centro vadovas Viačeslavas Ivanovas. (Tuo metu sunku buvo nuspėti, kad po Ivanovo mirties spalio 7 d. tai atrodys kaip jo atsisveikinimas su baltistų bendruomene.) Lietuvai atstovavo Tomas Venclova, Georgijus Jefremovas, Marija Čepaitytė, Kęstutis Nastopka, Skirmantas Valentas ir Nijolė Laurinkienė. Pasak akademiko Nikolajaus Kazanskio, praėjusio amžiaus 7–8 dešimtmečiais rusų filologams, tyrinėjusiems kultūros reiškinius struktūriniais metodais, Greimo idėjos buvo kaip gryo oro gurkšnis. Jo semiotika skatino nesitenkinti kultūros reiškinių paviršiumi ir siekti jos visuminės sampratos.

Prancūzų semiotikų bendrijos suvažiavimas, vykęs UNESCO būstinėje Paryžiuje gegužės 30–birželio 2 d., savo santykį su Greimo semiotika apibendrino šūkiu „Greimas šiandien: struktūros ateitis“. Tai žymi ir šiandieninį Greimo aktualumą, ir jo idėjų projekciją į ateitį. Fontanille žodžiais tariant, nepakanka kartoti anksčiau esančius Greimo atradimus. Reikia išžvelgti jo mokslinio projekto prasmę šiandienos ir rytdienos pasaulyje. „Reikia iš naujo jį apibrėžti ir atsigręžti į pamirštas ar išstumtas problemas.“ Konferencijos dalyviai iš Europos, Lotynų ir Šiaurės Amerikos, Azijos, Afrikos atskleidė neblėstantį Greimo idėjų gyvybingumą. Iš Lietuvos semiotikų pranešimus konferencijoje skaitė ir diskusijose dalyvavo Kęstutis Nastopka, Nijolė Keršytė ir Dalia Satkauskytė.

Semiotikai iš visų pasaulio žemynų susirinko XIII pasauliniame semiotikų suvažiavime Kaune birželio 26–30 d. Greimo semiotikai čia buvo skirta speciali sekcija, kurioje pranešimus skaitė prancūzų, italų, ispanų, graikų, suomių, estų, rusų, brazilų, kinų, korėjiečių, indų semiotikai. Iš lietuvių dalyvavo Dmitrijus Gluščevskis, Paulius Jevsejevas, Jurgita Katkuvienė, Nijolė Keršytė, Jūratė Levina, Kęstutis Nastopka, Giedrė Smolskaitė, Arūnas Sverdiolas, Dainius Vaitiekūnas, Saulius Žukas. Specialioje Apskritojo stalo diskusijoje Kauno nacionaliniame dramos teatre susitiko prancūzai Jacques'as Fontanille, Ericas Landowskis ir italas Leone Massimo.

Tarptautinių konferencijų diskusijas pratęsė pokalbiai įvairiose Lietuvos vietose. Toliausiai nuo tarptautinių konferencijų salių nutolęs taškas, gražinantis į pačią Algirdo Juliaus gyvenimo pradžią – Svėdasų krašto (Vaižganto) muziejus, įsikūręs pastate, kuriame 1918 m. apsigyveno iš Tulos sugrįžusi Greimų šeima, kur tada veikusioje pradinėje mokykloje mokytojavo Julius Greimas. Šiandien kambaryje, kuriame gyveno Greimai, įrengta memuarinė Algirdo Juliaus biografijos ekspozicija. Spalio 7 d. nekūrenamoje patalpoje susirinkę šių apylinkių gyventojai klausėsi Lietuvos mokslininkų draugijos tarpdisciplininės muzikologijos grupės atstovų Karolio Rimtauto Kašponio, Rimanto Astrausko ir Rolando Aiduko pranešimų apie Greimo semiotiką ir mitologiją. Kas galėjo pagalvoti, kad Greimo idėjos suburs klausytojus jo vaikystės žemėje?

Greimo aktualumą liudija ir šio sąsiuvinio autorių straipsniai.

Jacques'as Fontanille svarbiausiu Greimo semiotiko nuopelnu laiko tai, kad jis, analizuodamas reikšmę, nuosekliausiai ir radikaliausiai įgyvendino struktūralizmo sąjūdžio principus ir metodus, išskėlė klausimą, kaip prasmė atsiranda ir modeliuoja mūsų suvokiamą pasaulį. Greimo semiotikoje pamatiniu reikšmės teorijos principu tampa generatyvumas, perimtas iš Noamo Chomsky'o generatyvinės gramatikos. Generatyvinis reikšmės takas, praturtinantis prasmę einant nuo giliausiųjų iki tiesiogiai stebimų diskurso lygmenų, įtvirtina požiūrį į prasmę kaip dinaminį procesą. Generatyviniu principu grindžiamas Greimo semiotikos mokslinis projektas numato tyrinėjimų tąsą, įtraukiančią semiotikų bendruomenę į ilgalaikę kolektyvinę kūrybą.

Pasak Fontanille, šiandieninė semiotika, nesitenkindama savo rastais atsakymais, turėtų klausti, kaip ir kuria kryptimi ji privalėtų vystytis, kad galėtų parengti tinkamus atsakymus, kuriuos būtų galima palyginti su kitų disciplinų atsakymais.

Pokalbyje su šių eilučių autoriumi Fontanille pateikia spalvingų detalių iš savo bendravimo su Mokytoju, prisimindamas pirmąją doktoranto ir vadovo sutartį („Perskaičiau pirmąjį Jūsų sakinį. Šis sakinyš šį tą reiškia. Taigi galime tęsti“) ir jį išugdžiusią Paryžiaus seminaro aplinką, kur pro tabako dūmus beveik nieko nebūdavo galima įžiūrėti, bet kantriems klausytojams būdavo atlyginama netikėtais diskusijos apibendrinimais.

Aptardamas Greimo ir Roland'o Barthes'o indėlį į XX a. humanitarinius mokslus Fontanille nurodo skirtingus jų mąstymo pamatus: Greimą suformavo prancūzų struktūralizmo kontekstas, Barthes'ą (kaip ir Michelį Foucault) – žiniasklaidos laukas. Barthes'as ėjo savo pasirinktu asmeniniu taku nesirūpindamas metodo koherentiškumu. Greimas semiotikos kūrimą laikė kolektyviniu darbu. Tramdydamas doktoranto išmones disertacijos vadovas sakė: „Jeigu ir toliau taip rašysite, prašykite Barthes'o, kad vadovautų Jūsų disertacijai.“ Beje, Greimas man irgi yra užsiminęs, kad savo rašymo maniera esu artimesnis Barthes'ui nei jam. Bet jo doktorantas nebuvau, tad manęs nesistengė perauklėti. Dėl Greimo „geometrinio mąstymo“ (*esprit de géometrie*) ir Barthes'o „įžvalgaus proto“ (*esprit de finesse*) skirtumų vėliau jų keliai išsiskyrė. Barthes'as, nuolat keisdamas savo mąstymo kryptį, pasuko į poststruktūralizmą. Greimo šie episteminiai posūkiai nepaveikė,

jam, pasak Fontanille, artimesnės buvo semiotiką plėtojančių jo mokinių idėjos.

Fontanille nurodo Greimo semiotikos ir Claude'o Lévi-Strausso struktūrinės antropologijos metodologinių nuostatų bendrumą. Greimas, kaip ir indėnų mitų tyrėjas, pasakojimuose ieško nesąmoningų struktūrų, giliosios prasmės, kuri išsprūsta tekstus pažodžiškai atpasakojant. „Greimo sukurtoji naratyvinė gramatika nėra pasakojimų aprašymo būdas, tai būdas prieiti giliają sandarą, kuria remdamiesi konstruojame prasmę.“ Greimo išplėtotas transformacinis naratyvumo modelis artimas estų ir italų semiotikų požiūriui į reikšmę kaip į vertimą. (Pasak Greimo, „reikšmė yra ne kas kita, kaip kalbos vieno lygmens į kitą, vienos kalbos į kitą, skirtingą transponavimas, o prasmė – ne kas kita, kaip ši *perkodavimo* galiomybė“.)

Šiame pokalbyje Fontanille bene pirmąsyk viešai aptaria savo bendradarbiavimą su Greimu drauge rašant *Pasijų semiotiką*. Jo liudijimu, Greimas savo ranka parašęs pirmuosius dešimt įvado puslapių ir kelių puslapių išvadas. Visa kita, remdamasis išlikusia medžiaga iš pasijų seminaro, kurį Greimas vedė 1978–1979 m., perrašė Fontanille. Greimo pateiktą *šykštumo* analizę jis papildė skyriumi apie *pavydą*. Bandydamas atsižvelgti į naujausius pasijų tyrimus Fontanille suko link tensyvinės semiotikos, kuri, atrodo, Greimo nesužavėjo. Lygia greta su *Pasijų semiotikos* redagavimu jis rašė savo studiją *Apie netobulumą*, kuri skyrėsi nuo ankstesniųjų Greimo darbų ir kuriai bendradarbių jam nereikėjo. Iš Fontanille paliudijimų matyti *Pasijų semiotikos* autorystės dviprasmiškumas. Greimas nenorėjo išklįbinti ankstesnio savo semiotikos statinio, nors jo mąstyme ryškėjo nauji prasmės analizės akiračiai. Tegu ir dvejodamas, jis pritarė knygos publikavimui: „Klausykite, Fontanille. Man rodos, kad mes sutariam dėl maždaug 80 procentų teorinės dalies. Taigi galime spausdinti.“

Pratęsdamas tai, apie ką kalbėjo Seime skaitytame pranešime, Fontanille nurodo svarbiausius, jo nuomone, iššūkius, kylančius šiandieninei semiotikai: naują prasmę įgyjantis santykis tarp gyvųjų būtybių ir jų aplinkos, tykanti karo grėsmė, prasmė, kuri randasi įvertinant riziką.

Pirmąsyk šiame žurnale savo straipsnius spausdina semiotikos magistrės Ksenija Kazarinova ir Giedrė Smolskaitė.

Ksenija Kazarinova, tęsdama magistro studijose pradėtą semiotinį puikybės pasijos Senajame Testamente tyrinėjimą, analizuoja Pradžios knygos fragmentą, kuriame kalbama apie pirmųjų žmonių nuopuolio tragediją. Teologinę Biblijos interpretaciją bandoma derinti su savarankiškais semiotinėmis išvalgomis. Išskiriamos trys diskursinės fragmento situacijos, analizuojamas semionaratyvinis lygmuo, manipuliacijos strategija. Naudojantis pasijų semiotikos instrumentarijumi aptariama forinė fragmento įtampa, subjekto (Ievos) modalizacija, vertės objekto (pažinimo medžio) reikšminis ir vertybinis turinys. „Moteriškai detalus, ilgas ir neteisingas“ sugundytosios atsakas išryškina konfrontuojančias Lėmėjo ir Antilėmėjo verčių sistemas. Vertindama pirmąją nuodėmę teologiniu požiūriu, straipsnio autorė teigia, kad pasakojimo protosubjektas, nutraukęs pasitikėjimo sutartį, lieka metalėmėjo universume. Žinojimo prakeiksmą analizuojamoje Pradžios knygos scenoje Naujajame Testamente pakeičia ilgas grįžimo kelias į harmoningą žmogaus santykį su Dievu, su pačiu savimi, su kitu žmogumi, su gamta. Autoriteto baimę atstoja meile ir ištikimybe grindžiamas pasitikėjimas.

Konstruodama pirmosios žmonių nuodėmės gramatiką straipsnio autorė klasikines naratyvinės gramatikos nuostatas papildo vėlyvojo Greimo įvesta ir šiuolaikinėje semiotikoje išplėtota jusliškumo, kūniškumo, estezės problematika.

Giedrė Smolskaitė, nagrinėdama Kosto Ostrausko pjesę *Kvartetas*, aptaria muzikalizavimo formų reikšminį indėlį struktūriniu, intertekstiniu ir meninės raiškos aspektais. Dvilypė pjesės struktūra (žiūrime spektaklį ir klausomės koncertuojančio kvarteto) palaido muzikos ir literatūros dialogą. Muzikalizavimo pėdsakų ieškoma giliajame pasakojimo lygmenyje, kur literatūrinės ir muzikinės reikšmės sudaro prasminį visetą.

Ostrausko pjesės suvokimas priklauso nuo teksto užrašymo plastinių ypatybių: formatavimo, rašmenų išdėstymo lape. Eilėraščio citatos pateikiamos kaip muzikinio rašto partitūra. Skaitytojui suteikiama galimybė ne tik klausytis muzikuojančių personažų replikų, bet ir pamatyti jų atliekamą muziką.

Ryškindama probleminę pjesės ašį straipsnio autorė atkreipia dėmesį į mirties temą Kvarteto grojamoje Franzo Schuberto muzikinėje kompozicijoje ir kituose pjesėje minimuose muzikos

kūriniuose. Sakymo plotmėje tai atitinka klasikinio muzikavimo baigtinumą. Kvarteto muzikantų netenkina tradicinis muzikavimas, užtat jie su džiugesiu priima maištingąjį Bėlos Bartoko modernizmą. Skaitytojų akyse gimsta naujas muzikinis-literatūrinis žanras.

Muzikos ir literatūros sąveiką yra tyrinėjęs ne vienas lietuvių humanitaras. Giedrė Smolskaitė, susiejusi intertekstinę analizę su bendrąja reikšmės teorija, atskleidė naujus dviejų medijų dialogo aspektus.

Jolita Linkevičiūtė-Rimavičienė nestudijavo semiotikos, nelankė tarpdisciplininio Greimo centro seminaro, nedalyvavo „Baltų lankų“ akademinės savaitės renginiuose. Greimo ir Lotmano semiotiką ji atrado savarankiškai, rašydama daktaro disertaciją Komunikacijos fakultete. Pasak jos, Greimas tapo jos mokslinės veiklos Lėmėju.

Straipsnyje *Kilmės įrašas: naratyvinės ir pasijinės struktūros* kaip lietuvių tautos moderniojo nacionalizmo atskaitos taškas analizuojama 1883 m. *Aušros* priekalba. Etninės, kalba grindžiamos tapatybės programa lyginama su LDK „kilmės įrašais“ Motiejaus Strijkovskio *Kronikoje* ir Alberto Vijūko-Kojelavičiaus *Lietuvos istorijoje*, taip pat su valstybingumo samprata 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijoje.

Autorė aptaria Greimo naratyvinės gramatikos nuostatas, figūratyvumą, primena pykčio ir iššūkio aprašymus. Tai, kas prakutusiems semiotikams atrodytų jau žinoma, čia pateikiama kaip džiaugsmingas atradimas. Vaisingai pasinaudojama Jurijaus Lotmano autokomunikacijos samprata ir Erico Landowskio pasiūlytais savo paties ir Kito skirtumų įvardijimais – asimiliavimu ir išstūmimu. Žavėdamasi Greimo išnagrinėtu Bebaimiu Herojumi, straipsnio autorė bando jo pėdsakų ieškoti aptariamuose istoriniuose pasakojimuose. Net jei tokiam siūlymui nepritartume, pati kitokio skaitymo idėja verta dėmesio.

Jolitos Linkevičiūtės-Rimavičienės debiutas *Semiotikoje* paneigia nuomonę, kad semiotikai esantys uždara ezoterinė sekta. Atėjusi į semiotiką iš šalies, straipsnio autorė susikūrė semiotinį instrumentarijų, reikalingą rūpimai problemai spręsti. Semiotika gali laiduoti metodo koherentiškumą, bet neatsako už analizės rezultatus. Jie priklauso nuo dialogo su kitų prasmės mokslų

mąstytojais – fenomenologais, dekonstruktyvistais, o šiuo konkrečiu atveju ir istoriografais.

Semiotikos sąsiuvinį, išsijungiantį į Greimo šimtmečio paminėjimą, pradedame Greimui dedikuotu prancūzų poeto James'o Sacré eilėraščiu.

Kęstutis Nastopka